

"ג'ון הג'יהאדיסט" הבא: דמוקרטיה וירטואלית והמאבק בתעמולה המקדמת קיצוניות אלימה

מתיו קרוסטון

הספרות המחקרית מתעדת ומנתחת את הדרך בה ארגונים אסלאמיים קיצוניים מנצלים את הטכנולוגיה המודרנית כדי לגייס לשורותיהם אנשים חדשים שעמדותיהם קיצוניות. ניתוח זה של המתרחש מאחורי הקלעים מחמיץ ניתוח לא פחות חשוב של המתרחש בחזיתם, כלומר, כיצד ומדוע מצליחים כלי התעמולה והגיוס הווירטואליים לשכנע אוכלוסיות שלמות בחברה המערבית ומדוע אנשים הופכים לקיצוניים למרות שהם חיים בדמוקרסיות יציבות וחופשיות? מאמר זה משלב מרכיבים של הפסיכולוגיה הקוגניטיבית (ובמיוחד את המושג "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה" שטבע ג'י סיבני) ושל הטכנולוגיה הווירטואלית עם מרכיבים מתחום המאבק בקיצוניות האלימה, כדי להסביר מדוע גופים במערב העוסקים בסיכול טרור – ממשלות, צבאות וסוכנויות מודיעין – מתקשים להיאבק בגיוס הווירטואלי. כישלון התוכניות של הדמוקרסיות המערביות להיאבק בקיצוניות הווירטואלית האלימה מציב שורה של שאלות הנוגעות לחוסר הצלחתה של הדמוקרטיה בעידן הדיגיטלי לממש את האידיאלים שלה ואת הבטחותיה, במיוחד בהשוואה ליכולות הטכנולוגיות שמפגינים הגורמים הקיצוניים. כישלון כזה פירושו המשך ההצלחה של הקבוצות הקיצוניות, המקדמות סדר יום אלים והרג של חפים מפשע, והמשך כישלוןן של הדמוקרסיות המערביות במאבקן עם קבוצות אלו במסגרת "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה".

מילות מפתח: רשתות חברתיות, תעמולת רשת, מדינה אסלאמית, CVE, מאבק בטרור

פרופ' מתיו קרוסטון הוא חבר בפקולטה לדוקטורנטים בכירים בבית הספר ללימודי ביטחון ונושאים גלובליים, האוניברסיטה הצבאית האמריקאית.

מבוא

המדינה האסלאמית אמנם לא הצליחה לשמור על הישגיה הגיאוגרפיים הפיזיים בעיראק ובסוריה, אולם יכולתה להשיג השפעה מרבית באמצעות פלטפורמות של רשתות חברתיות ולגייס אנשים לביצוע מעשי זוועה בערים גדולות במערב ממשיכה לעורר דאגה. הספרות המחקרית מתעדת היטב ובהיקף רחב כיצד ארגונים אסלאמיים קיצוניים מנצלים את הטכנולוגיה המודרנית כדי לגייס לשורותיהם אנשים בעלי דעות קיצוניות. עם זאת, ניתוח המתרחש מאחורי הקלעים אינו נותן מענה לתהליך חשוב לא פחות המתרחש על פני השטח, והוא: כיצד ומדוע מצליחים כלי התעמולה והגיוס הווירטואליים לשכנע אוכלוסיות של מהגרים המתגוררות בחברות מערביות ומדוע מהגרים אלה מועדים לקיצוניות למרות שהם חיים בדמוקרטיות יציבות וחופשיות?

מאמר זה משלב מרכיבים של הפסיכולוגיה הקוגניטיבית (ובמיוחד את המושג "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה" שטבע גבי סיבוני) והטכנולוגיה הווירטואלית עם מרכיבים של המאבק בקיצוניות האלימה, במטרה לנסות ולהסביר מדוע גופים מערביים העוסקים בסיכול טרור – ממשלות, צבאות וסוכנויות מודיעין – מתקשים לנהל את המאבק בגיוס הווירטואלי.¹ המאמר עוסק בחברות המערביות שלא הצליחו להביא מבחינה פסיכולוגית את קהילות המהגרים שלהן להשתלב בערכיהן הדמוקרטיים. ההתנערות מאחריות לפיתוח אמצעי נגד למצב זה מסבירה מדוע קבוצות מסוימות של מהגרים מתגוררות "במערב", אבל נותרות "לא מערביות". המאמר גם מנתח את השאלה כיצד האינטרנט הפך לכלי לניצול זדוני של כישלון הדמוקרטיה המודרנית לממש את התחייבויותיה. נושא זה חוצה תחומים רבים וחשובים הנוגעים לאינטרנט ולחברה, ובכלל זה תפקיד הרשתות החברתיות בקמפיינים פוליטיים ובניסוח מדיניות מודיעינית; נשיאה באחריות והזכות לפיצוי על עוולות ברשת; חידושים (שליליים וחיוניים כאחד) בהשתתפות ובמעורבות האזרחית; תנועות חברתיות מקוונות; חוסר יציבות ותנודתיות בחיים הפוליטיים; עליית הקיצוניות והגברת הקיטוב.

המאמר מתמקד בניתוח האופן שבו פועלת התעמולה הווירטואלית הקיצונית, תוך התייחסות לאפקטיביות של הטכנולוגיה הווירטואלית שנמצאת בשימוש והעמדתה מול המדיניות הבלתי יעילה והמאכזבת של הדמוקרטיות המערביות הנאבקות בקבוצות הקיצוניות. כישלון התוכניות להתמודדות עם קיצוניות אלימה, מול המתקפה הווירטואלית של הגורמים הקיצוניים, מחייב להשיב על מספר שאלות לא קלות על האופן שבו הדמוקרטיה המודרנית אינה מצליחה לממש את

1 Gabi Siboni, "The First Cognitive War", in: *Strategic Survey for Israel 2016-2017*, eds. Anat Kurz and Shlomo Brom (Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2016).

האידיאלים שלה בעידן הדיגיטלי, במיוחד לנוכח המומחיות הטכנולוגית שמגלים גורמים קיצוניים. סביר להניח שאי יכולת להתמודד עם מומחיות חדשה זו תביא לכך שקבוצות קיצוניות ימשיכו לקדם בהצלחה את סדר היום האלים שלהן ולהרוג עוד חפים מפשע. פירוש הדבר הוא שהדמוקרטיות המתקדמות ביותר ימשיכו להפסיד לקבוצות הקיצוניות ב"מלחמה הקוגניטיבית הראשונה".

"המלחמה הקוגניטיבית הראשונה"

גבי סיבוני היה הראשון לטבוע את המושג "מלחמה קוגניטיבית ראשונה" כביטוי לשימוש ההולך וגובר שעושים ארגונים תת-מדינתיים בטכנולוגיה וירטואלית במטרה לגייס אנשים למגוון רחב של פעילויות שנועדו לערער את החיים במדינה המודרנית. סיבוני מדגיש עד כמה רחבה מגמה זאת, הכוללת חרמות אקדמיים וכלכליים, ערעור הלגיטימיות של המערכות האלקטורליות והמשפטיות ואפילו ביצוע פעולות טרור של ממש. הוא מציין במפורש את השימוש היעיל בטכנולוגיות וירטואליות לא רק כדי לגייס את מה שמכונה "זאבים בודדים" לביצוע משימות טרור, אלא גם כדי להפוך אירועים אלה לספונטניים יותר ולפחות צפויים, ובדרך זו להימנע ככל האפשר מן הצורך בתשתית ארגונית פורמלית ובמערכות לוגיסטיות.² עבודתו המקורית של סיבוני התמקדה באופן בלעדי בסיכון המידי הנובע מיכולות כאלו כלפי תפקודה התקין של מדינת ישראל.

מאמר זה טוען כי המושג "מלחמה קוגניטיבית ראשונה" רלוונטי לא רק לישראל וכי ניתן להחיל אותו גם על הדמוקרטיות המערביות המתקדמות ביותר בעולם, עליהן הוא כבר השפיע רבות. מטריד במיוחד להיווכח עד כמה דמוקרטיות אלו אינן משלבות אסטרטגיות נגד חדשות במאבק בהתפתחותן של מגמות ההקצנה. הספרות המחקרית העוסקת בטרור הסייבר ובגיוס וירטואלי של גורמים קיצוניים היא רחבת היקף (כפי שיוצג בהמשך מאמר זה ביתר פירוט), אך מרביתה עוסקת בשיטות ובלוגיסטיקה של הגיוס וברקע האישי של המגויסים הפוטנציאליים. פירוש הדבר הוא שהיבט מכריע אינו מקבל את הדגש הראוי לו: מה השתבש מבחינה פסיכולוגית ו/או תפיסתית, עד שהביא לגיוס הווירטואלי של מהגרים המתגוררים בקהילות מהגרים בדמוקרטיות המערביות, שלכאורה היו אמורים להיות פחות פגיעים לתעמולה קיצונית.

היבט זה של עמדות המגויסים הפוטנציאליים כלפי הדמוקרטיות שבתוכן הם חיים הוא חשוב, משום שהוא עוסק בליבת היסוד הפסיכולוגי, שעשוי להיות הגורם שהופך אותם לבשלים לגיוס לשורותיהם של הגורמים הקיצוניים. במובן מסוים, זהו שדה הקרב הראשון ב"מלחמה הקוגניטיבית הראשונה", כלומר, זה המתייחס

לשאלה כיצד "ג'ון הג'יהאדיסט" הפוטנציאלי חווה את החיים בדמוקרטיה וכיצד חוויה זו טיפחה בו יחס שלילי כלפי המוסדות הדמוקרטיים. זאת ועוד, גופים העוסקים בסיכול טרור צריכים להבין טוב יותר את ראשית תהליך "ההתנכחות" של המתגייסים הפוטנציאליים, משום שרק בשלב זה – השלב אותו אני מכנה "שלב הסמן המקדים" (pre-cursor phase) – יש לגופים ממשלתיים הזדמנות אמיתית להרתיע את המגויסים הפוטנציאליים ולעצור אותם מלהפוך ל"ג'ון הג'יהאדיסט" הבא. הספרות המחקרית העוסקת בגיוס באמצעות הסייבר נוטה להתעלם מחלק זה של התהליך, מתוך עמדה הגורסת שכל גישה ביקורתית כלפי החברה הדמוקרטית היא במידה רבה תפיסה לא נכונה, ולכן אינה בעלת ערך למחקר. זוהי עמדה שגויה. העיקרון של "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה" הוא שיש ביכולתן של קבוצות לא מדינתיות להשפיע מבחינה פסיכולוגית על יחידים יותר מאשר גופי המדינה הרשמיים, ולכן יש חשיבות רבה לעמדותיהם של המגויסים הפוטנציאליים כלפי המדינות המארחות לפני שעברו תהליך של הקצנה. בטרם נצלול לעומקו של מרכיב חסר זה, יש לסקור את הספרות המחקרית העוסקת בגיוס גורמים קיצוניים.

המדיה החברתית, "ג'יהאד הסייבר" והאינטרנט ככלי נשק של קיצונים

הרעיון של "ג'יהאד אלקטרוני" או של ("www.mujahideen") אינו חדש. ארגון "אל-קאעידה" ניצל אותו היטב כבר לפני כעשרים שנה. ר' ל' תומפסון ערך ניתוח ביקורתי של הרשתות החברתיות שנפוצו במיוחד בקרב דור המילניום והראה כיצד הן הצליחו להגיע לרמת יעילות מסוכנת בפיתוי משתמשים ברשת בעזרת הבטחות לחברות ולהשתייכות. ההפגזה הווירטואלית במסרים קיצוניים יכולה למשוך בקלות מגויסים תמימים לתוך "מאורת הארנב" של ההיי-טק, מבלי שיידעו כיצד לצאת ממנה. תומפסון הראה כיצד שיעור החדירה הווירטואלית בחברות שונות במזרח התיכון ובצפון אפריקה גבוה מהממוצע, למרות התפיסה המערבית המקובלת שמדובר בשני אזורים נחשלים. החדירה הווירטואלית במזרח התיכון עולה ב-31.6 אחוזים על זו של סין, אף שהרוב במערב סבור שסין היא מדינה הרבה יותר מתקדמת מבחינה טכנולוגית, וכי אוכלוסייתה מחוברת לאינטרנט הרבה יותר מאוכלוסיות אחרות.³

R. L. Thompson, "Radicalization and the Use of Social Media", *Journal of Strategic Security* 4, no. 4 (2011): 167-190. 3

ס' ד' קין (Keene) עוסק בקשר בין האינטרנט ובין גיוס טרוריסטים.⁴ הוא מכיר את הקושי לפקח על אתרי אינטרנט וחדרי צ'אט קיצוניים, לא כל שכן לסגור אותם, וזיהה את כוחה של המדיה הווירטואלית למצב קבוצות טרור כמובילות בנושאים בעלי חשיבות מרובה ואת האינטרנט ככלי העצמה שבאמצעותו יכולים מגויסים פוטנציאליים להשתכנע בקלות לתמוך בעמדות שהן שונות לחלוטין מאלו השגורות במדינות בהן הם מתארחים. עבודתו של קין היא דוגמה לספרות המחקרים המוקדמת בנושא הרדיקליות בסייבר, שראתה בעמדות ובגישות של המגויסים הפוטנציאליים כלפי החברה המארחת, לפני שהם נחשפו לאתרים ולתעמולה קיצוניים, לוח חלק. התמקדות במרחב זה תעזור לנו להבין את כוח המשיכה הראשוני של הרדיקליזם הווירטואלי בקרב חלק מהמוסלמים החיים במערב. ואכן, בריאן לוין מראה כיצד האינטרנט הפך במהלך השלבים המוקדמים של הרדיקליזציה הווירטואלית למעין מערכת שלמה, שבה אזרחים אמריקאים (כלומר, אנשים שנולדו בארצות הברית או התאזרחו בה לאחר פרק חיים ארוך שם, כך שקשה לאפיין אותם כבעיה של "האחר") נוטלים חלק מרכזי בגיבוש, בתחזוקה ובהפצה של תכנים מקוונים הגורמים להקצנת עמדות של מהגרים מוסלמים, ואפילו של ילידי ארצות הברית, ודוחפים אותם לבצע התקפות נגד מדינותיהם.⁵ גם במקרה זה, המחקר לא בחן את העמדות המקוריות של המתגייסים הפוטנציאליים קודם לחשיפתם לתכנים הווירטואליים.

המאפיין המרכזי של האינטרנט, שהפך אותו למקובל כל כך בעיניהם של אנשי דת רדיקליים, הוא הנאמנות שהוא מעודד. שלא כמו נאומים בעל פה או מידע העובר מפה לאוזן, האינטרנט מאפשר להעתיק מסרים מילה במילה ולשלוח אותם כפי שהם לכל רחבי העולם מבלי לאבד מתוכם. הוא גם מציע אתר וירטואלי קבוע שאנשים יכולים לחזור אליו ולמצוא אותו בלי קשר למשך הזמן שעבר מאז שנתקלו בו לראשונה.

מרטין רודנר (Rudner) הצביע לאחרונה, בסדר עולה של חומרה, על הפונקציות הרבות של הפעילות הווירטואלית מצד קבוצות אסלאמיות קיצוניות:

1. הפיכת קהילות מוסלמיות בדמוקרטיות מערביות לגורמים חתרניים, תוך הונאת הממשלות במדינות המארחות והסחת דעתן כדי שלא יגיבו לאיום הגובר.
2. טיפוח עמדות התומכות בפעולות טרור.
3. מתן הצדקה תיאולוגית למעשי אלימות פוליטית או לטרור.
4. מתן הנחיות טכניות והוראות פעולה למעשי טרור.

S. D. Keene, "Terrorism and the Internet: A Double-Edged Sword", *Journal of Money Laundering Control* 14, no. 4 (2011): 359-370. 4

Brian Levin, "The Original Web of Hate Revolution: Muslim and American Homegrown Extremists", *American Behavioral Scientist* 59, no. 12 (2015): 1609-1630. 5

5. קידום מעורבות ישירה בפעילויות מכינות המאפשרות פעולות טרור.
 6. עידוד מעורבות אישית בביצוע פעולות טרור.⁶
- מחקרים כמו זה של רודנר מתמקדים יותר מכל במרכיב ההמרה הפנימית שמביאה לגיוס. ואכן, מרטין רודנר הראה כיצד לימודי דת וירטואליים מילאו תפקיד גדול יותר בגיוס מאשר פילוסופיות פוליטיות טהורות, וכינה אותם "הסמן המקדים הנחוץ" בשלב ההכשרה. אני מבקש לטעון שהסמן המקדים האולטימטיבי בשלב ההכשרה של מגויסים מהמערב הוא תהליך ההתפכחות והאכזבה שלהם מהחברה המערבית, לאחר שהגירתם למערב הייתה מלווה בשלבה הראשון בתקוות גדולות ובאופטימיות רבה. על הספרות המחקרית להתמקד טוב יותר בתהליך זה, משום שספק אם גיוס וירטואלי בהיקף כלשהו היה מצליח במצב שבו "החיים האמיתיים" של המגויסים הפוטנציאליים במערב היו נחווים כהצלחה.
- אנג'לה ג'נדרון (Gendron) צללה עמוק אפילו יותר בניסיון להבין את הניואנסים שנעשה בהם שימוש במסגרת הקריאה הווירטואלית לג'יהאד. אותן "טכניקות טיפוח" עשו שימוש בשורה של גורמים פסיכולוגיים, סביבתיים וחברתיים, שלכל אחד מהם יכולת השפעה בדרגות שונות. המחקר של ג'נדרון נשען, במידה רבה, על עבודתו החשובה של "המרכז ללכידות חברתית", שהתמקדה בשלוש פונקציות ליבה שממלאים האתרים הג'יהאדיסטיים:
- **ספריות מקוונות.** אלו כוללות אתרים ג'יהאדיסטיים הממלאים תפקיד מרכזי כמאגרי הרצאות של דמויות מפתח בפנתיאון הג'יהאדי; סרטונים שהוכנו על ידי "אל-קאעידה" וקבוצות קיצוניות אחרות; נשידים, כלומר שירים ערביים מסורתיים המהללים אלימות אסלאמית. חלק גדול מחומר זה זמין באופן מקוון וכולל תרגום לאנגלית של המקורות הערביים.
 - **זירה למטיפים.** אתרים ג'יהאדיסטיים מפרסמים דרשות והרצאות של מטיפים אסלאמיים רדיקליים בולטים ושל פרשנים המקדמים ג'יהאד, ואלו נגישות בקלות דרך האינטרנט.
 - **פורומים לשיח.** אתרים ג'יהאדיסטיים רבים מארחים חדרי צ'אט, פורומים לדיונים וקבוצות דיון. אלה מקלים על קיום שיחות מקוונות בין מאמינים החולקים דעות דומות, ומשמים כמוקדי התארגנות לתכנון ולתיאום פעילויות בנושאים מרכזיים. קשר חברתי ורשתות חברתיות יוצרים קהילות מקוונות ותומכים בהן, וכן מאפשרים לפעילי ג'יהאד ולאלה התומכים בהם לשתף מידע ולחזק את הקשר ביניהם.⁷

6 Martin Rudner, "Electronic Jihad: The Internet as Al Qaeda's Catalyst for Global Terror", *Studies in Conflict & Terrorism* 40, no. 1 (2017): 10-23.

7 Angela Gendron, "The Call to Jihad: Charismatic Preachers and the Internet", *Studies in Conflict & Terrorism* 40, no. 1 (2017): 44-61.

מ' האמבלט (Hamblet) הסתמך על עבודה זו של "המרכז ללכידות חברתית" ועל מחקרים רבים שהרחיבו בנושא זה, ובהם של מכון ראנד, אוניברסיטת ג'ורג' וושינגטון וממשטרת ניו יורק, כדי להדגיש שבהשוואה ל"אל-קאעידה", ארגון המדינה האסלאמית לא רק פעל בדרך שונה והפך למתוחכם בשימוש שהוא עושה באינטרנט, אלא גם נבדל מ"אל-קאעידה" במקורות הגיוס שלו, החל מהמוצא הגיאוגרפי וכלה בגיל הממוצע הכללי של המגויסים. ניתן לראות זאת היטב בארבעת השלבים של הרדיקליזציה שזוהו בדוח של משטרת ניו יורק:

- **טרורם רדיקליזציה:** החיים לפני אימוץ האידיאולוגיה של הג'יהאד הסלפי.
- **הזדהות עצמית:** גילוי וחקירה של האסלאם הסלפי.
- **אינדוקטרינציה:** העצמת האמונה ואימוץ מלא של האידיאולוגיה.
- **ג'יהאדיזציה:** קבלה של החובה להילחם בשם הג'יהאד; תכנון וביצוע מתקפת טרור.⁸

למרבה הצער, הדוח של משטרת ניו יורק אינו מקדיש תשומת לב מחקרית שווה לכל אחד מארבעת השלבים. שלושת השלבים האחרונים – הזדהות עצמית, אינדוקטרינציה וג'יהאדיזציה – קיבלו בדוח הרבה יותר משקל מאשר השלב הראשון. כפי שנראה בהמשך, הסוכנויות והארגונים המעורבים ביותר בהרתעה ובמאבק בקיצוניות החמיצו הזדמנויות פז בשל ההתעלמות מהשלב המקדים, קרי, שלב החיים שלפני אימוץ האמונות הקיצוניות. הבנת הסיבה מדוע המתגייסים הפוטנציאליים לארגוני הג'יהאד עוברים התפכחות ואכזבה מהחברות המערביות המארחות אותם, במידה כזו שהופכת אותם לפרי בשל לגיוס בידי גורמים קיצוניים, היא מרכיב קריטי שרוב ארגוני האכיפה והמודיעין עדיין לא ניתחו לעומק ובצורה מספקת.

חשיבותן של עבודות דוגמת אלו של ג'נדרון והאמבלט היא בכך שהן מראות כיצד טכנולוגיית האינטרנט שינתה את הייעוד ואת המיתוג של האידיאולוגיה האסלאמית הרדיקלית, שלעיתים תכופות הוצגה על ידי התקשורת והפרשנים המערביים כארכאית, נחשלת ותקועה במאה ה-16, והפכה אותה לדבר הרבה יותר מודרני, כריזמטי ומושך. עם זאת, מאמר זה מבקש להראות שאין זה משנה עד כמה אטרקטיביים או כריזמטיים הם אימאמים קיצוניים מסוימים, וגם לא משנה עד כמה מסוגגנים ומושכים הם אתרי האינטרנט הקיצוניים; הסגנון אינו הגורם היחיד בהמרת אנשים לג'יהאדיזם.⁹ השיבוש המהותי שחל בחייהם של המגויסים

8 M. Hamblet, "The Islamic State's Virtual Caliphate", *Middle East Quarterly* 24, no. 4 (2017): 1-8.

9 Anne Aly, "Brothers, Believers, Brave Mujahideen: Focusing Attention on the Audience of Violent Jihadist Preachers", *Studies in Conflict & Terrorism* 40, no. 1 (2017): 62-76; Peter Wignell, Sabine Tan and Kay L. O'Halloran, "Under the Shade of AK47s: A Multimodal Approach to Violent Extremist Recruitment Strategies for

הפוטנציאליים (לפחות על פי תפיסתם), שנתפס בהמשך ככישלונה של החברה המערבית לממש את הבטחותיה, הוא הסמן המקדים המכריע החסר בכל אותם מחקרים. קל יותר לעצור את הדרך לעבר האידיאולוגיה הג'יהאדיסטית בשלב העוברי שלה, מאשר בשלב שבו היא כבר הצליחה ליצור תומכים מוצהרים בג'יהאד. מאבק וירטואלי בהקצנה בשלבה המקדים הוא יעיל והגיוני יותר מאשר מאבק כזה המתנהל בשלבי האימוץ הפעיל שלה. נקודה זו לא הודגשה מספיק בספרות המחקרית עד היום, ולכן היא נעדרת מהמדיניות העוסקת בנושא.

פיקאר (Picart) מתקרבת להכרה בפער זה כאשר היא מנסחת את מה שהיא מכנה ה"שיק של הג'יהאד" או ה"קוליות של הג'יהאד". במבט ראשון נראה כי המחקר של פיקאר תואם באופן מושלם את עקרונות "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה" ואת הצורך להבין את התהליכים הפסיכולוגיים הפנימיים של המגויסים הפוטנציאליים. אכן, דומה שהרצון להיות רלוונטי – או מה שמכונה "טיפוס קשוח" – הוא בעל השפעה רבה על גברים צעירים הנחשפים לגיוס הווירטואלי.¹⁰ גם אין ספק שסגנון הגיוס (קרי, לשוחח עם המועמד הפוטנציאלי בשפה שהוא מבין ולגרום לכך שהתנהגות קיצונית תיראה בעיניו כ"מגניבה") הוא מרכיב חשוב, אבל הוא מחמיץ את הסמן המקדים, שהוא־הוא המרכיב החיוני: מדוע תפיסת ה"טיפוס הקשוח" שמציעה הקהילה הקיצונית תיראה כדבר אטרקטיבי למי שכבר מרגיש "טיפוס קשוח" בקהילה המארחת שלו? מאמר זה מבקש לטעון שתפיסת ה"טיפוס הקשוח" לא אמורה להיות הגורם האטרקטיבי ביותר, ולכן חשוב יותר לנתח את חוסר ההצלחה של המגויסים הפוטנציאליים להשתלב בקהילה המארחת. פוסט (Post), שדן בשאלה כיצד בני אדם מנוכרים מתפתים להצטרף ל"קהילה של שנאה",¹¹ הגדיר את הסכנות שבעולם האינטרנט הקיצוני. הוא גם בדק כיצד טרור, אפילו אם הוא "תוצרת בית", מכונן על ידי אסטרטגיות זרות וחיצוניות, דבר המקשה עוד יותר על האסטרטגיות הנגדיות שמפעילה המדינה, בשל מחויבותה לכבד את העקרונות המערביים של חופש וחירות אזרחית. הטעון של פוסט משתמש בנימוק לקוי: מחקרים כמו שלו מיטיבים להכיר באי־הצלחתה של תעמולת הנגד המערבית, אך אינם טורחים לשאול מדוע הדבר הוא כך. אם המגויסים

Foreign Fighters", *Critical Studies on Terrorism* 10, no. 3 (2017): 429-452; Javier Argomaniz, "European Union Responses to Terrorist Use of the Internet", *Cooperation and Conflict* 50, no. 2 (2015): 250-268.

C.J.S. Picart, "Jihad Cool/Jihad Chic: The Roles of the Internet and Imagined 10 Relations in the Self-Radicalization of Colleen LaRose (Jihad Jane)", *Societies* 5 (2015): 354-383.

J. M. Post, "Terrorism and Right-Wing Extremism: The Changing Face of Terrorism 11 and Political Violence in the 21st Century: The Virtual Community of Hatred", *International Journal of Group Psychotherapy* 65, no. 2 (2015): 242-271.

הפוטנציאליים היו נהנים מחירויות אזרחיות, מחופש ומשאר היתרונות שהם סימן ההיכר של החברה הדמוקרטית המארכת, אזי הם לא היו דוחים בקלות כזאת את תעמולת הנגד המערבית, ולמעשה לא היו רואים בה תעמולה כלל. שוב ושוב מחמיצים המחקרים הקיימים את ההזדמנות לרדת לעומקו של פער זה.

מויר (Moir) ממשיך עם רעיון "קהילת השנאה" במחקרו על התפיסה, לפיה אתרים של רשתות חברתיות קיצוניות הם יותר מאשר זירה לתקשורת הדדית, ולמעשה הם גורם חיוני ליצירת תחושה של חוסר שייכות בקרב מגויסים פוטנציאליים, באופן שגורם להם להרגיש שהם נמשכים ומתפתים פחות לאפשרויות שיש למדינה המארכת אותם להציע.¹² מחקרים מסוג זה אמנם מתמקדים בתהליך האינדוקטרינציה ובפיתויים שמציעות רשתות חברתיות לקיצונים בפוטנציה, אך גם מחזקים את אמינות הטענות שמובא כאן, לפיו הבנה נכונה של האופן שבו הקהילות המארחות לא מצליחות להגיע ל"זאבים בודדים", היא קריטית ליצירת אמצעי נגד מוקדמים ויעילים.

כמה מחקרים חדשים מתמקדים בהקצנה הגוברת ברחבי האיחוד האירופי ונוגעים, במסגרת זו, בגורם של הסמן המקדים. לוגן מקנייר וריצ'רד פרנק (Macnair and Frank) מתמקדים ספציפית בסרטוני הגיוס של מרכז התקשורת של המדינה האסלאמית – "אל-ח'יאת". הם מדגישים, ובצדק, כי לא מדובר רק באיכות המקצועית, המסוגננת והיחצנית של הסרטונים, אלא גם במשיכה הרגשית הטבועה בהם, שמדברת אל אנשים המתגוררים במערב אך מוטרדים או לא מרוצים מחייהם.¹³ החוקרים מתמקדים באופן שבו הסרטונים של ארגון המדינה האסלאמית מבקשים לתקן תחושות אלו על ידי הבטחות לאושר, כבוד ותהילה, לא רק בעולם הזה, אלא גם בעולם הרוחני הבא. יש בכך החמצה מסוימת, שכן הנכונות של המגויסים הפוטנציאליים להיענות להקצנה אינה מתבססת רק על הבטחות עתידיות, אלא גם, ובעיקר, על חוסר שביעות הרצון שלהם כיום מהמדינה שבה הם חיים.¹⁴ התבססות החוקרים על ההבטחות לתהילה מצביעה על כך שלדעתם ההתמרמרות על מה

N. L. Moir, "ISIL Radicalization, Recruitment and Social Media Operations in Indonesia, Malaysia and the Philippines", *Prism: A Journal of the Center for Complex Operations* 7, no. 1 (2017): 90-107.

Logan Macnair and Richard Frank, "To My Brothers in the West . . . : A Thematic Analysis of Videos Produced by the Islamic State's Al-Hayat Media Center", *Journal of Contemporary Criminal Justice* 33, no. 3 (2017): 234-253.

Mohammed Hafez and Creighton Mullins, "The Radicalization Puzzle: A Theoretical Synthesis of Empirical Approaches to Homegrown Extremism", *Studies in Conflict & Terrorism* 38, no. 11 (2015): 958-975; Levin, "The Original Web of Hate: Revolution: Muslim and American Homegrown Extremists"; Guy D. Golan, "Countering Violent Extremism: A Whole Community Approach to Prevention and Intervention" (master's thesis, California State University, 2016).

שנתפס כדיכוי המוסלמים היא הלהבה שהציתה את הרדיקליזם החדש. בניגוד לכך, מאמר זה טוען שבמקום לעסוק ברגשות מופשטים בדבר דיכוי פוליטי ברמה הגלובלית, הגיוני ומשכנע יותר להניח שהקצנה נולדת בקרב אנשים שחשים כמי שנפגעו באופן אישי מהמדינות שבתוכן הם חיים. תחושה זו של אכזבה אישית לא זכתה לניתוח מספק בכל מה שנוגע למשמעותה בהקשר לסיכול טרור.

ברזיקה (Brzica) הוא הקרוב ביותר מבין החוקרים "ליישר קו" בין הספרות המחקרית הקיימת ובין הגורם חברתי של הסמן המקדים. ברזיקה קישר בין האופי המבוזר והאוטונומי של האינטרנט ובין המאפיינים החברתיים של טרור "הזאבים הבודדים" והסיק מכך שקשה לגלות בתוך עשרות אלפי אתרים את אלה המשפיעים על היווצרותם של אותם "זאבים בודדים" ועל המוטיבציה שלהם לבצע פעולות טרור על אדמה מערבית, ובמקביל ליצור הרתעה כלפיהם.¹⁵ ברזיקה סיווג את התומכים הפוטנציאליים באסלאם הקיצוני לפי מספר קטגוריות, שהרביעית שבהן רלוונטית לניתוח שבו עוסק מאמר זה: "... מהגרים שהגיעו לאיחוד האירופי ועלולים לעבור רדיקליזציה בשל תסכול מתנאי החיים שם, יחד עם חשיפתם לתעמולה ג'יהאדיסטית קיצונית באמצעות האינטרנט או באמצעות גורמים התומכים באידיאולוגיות קיצוניות ופועלים בקרב קהילות אסלאמיות מבוססות באירופה".¹⁶

ברזיקה מתקרב לענייננו, אך הוא עדיין רחוק ממנו, שכן הוא מנתח את התעמולה באינטרנט במקום לעסוק בממד אותו הוא מתאר כ"תסכול מתנאי החיים שם". היצמדות למושגים מופשטים, תוך התעלמות מהמקורות הישירים והמפורשים של כעס ותוקפנות, יוצרת קשר רופף בלבד בין גוף הידע על טרור "הזאבים הבודדים" ועל גיוס קיצונים במערב ובין תפיסת "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה".

ארבע הקטגוריות של ג'יהאדיסטים פוטנציאליים על פי ברזיקה כוללות את "הפגיעויות" הבאות: מעמד סוציו-אקונומי, הבדלים תרבותיים, תחושת שייכות אתנית (או היעדרה), שכנוע דתי ו/או גורמים פסיכולוגיים.¹⁷ אין ספק שכל הגורמים האלה משחקים תפקיד ביצירת ג'יהאדיסטים, אך ערוב של ארבעתם, ללא שום הבחנה או יצירת בידול מחקרי ביניהם, כמוהו כמלחמה בטרור באמצעות ירי לכל הכיוונים: הוא פוגע, אך לא מועיל לעיצוב אסטרטגיית הרתעה יעילה.

עבודתה של קארן גרינברג היא דוגמה טובה למחקר המבקש לבחון האם האינטרנט, שנוצל בצורה כה יעילה ככלי להקצנה, יכול לשמש באותה מידה

N. Brzica, "Potential Adherents of Radical Islam in Europe: Methods of Recruitment 15 and the Age of Perpetrators in Acts of Terror", *Politička misao* 54, no. 4 (2017):

161-184.

Ibid., p. 170. 16

Ibid. 17

גם כנשק של תגובות נגד. למרבה הצער, הספרות המחקרית לוקחת את ממד ההרתעה שיש לאינטרנט בצורה פשטנית מדי, ומתמקדת בפתרונות פוטנציאליים המתייחסים מאוחר מדי למעגל ההקצנה. כך, למשל, גרינברג מתמקדת בשלוש טכניקות וירטואליות מרכזיות שעשויות להניב הרתעה: מאמצי שיבוש, המבוססים על התערבות טכנולוגית של חברות אינטרנט בשם הממשל האמריקאי; הטיה ויצירת עניין שונה; הפצה של נרטיבים או מסרים נגדיים.¹⁸

ככלל, למאמצי השיבוש יש השפעה קטנה בלבד, שכן האינטרנט הוא טכנולוגיה גמישה ובעלת כושר הסתגלות גבוה. אפילו משטרים אוטוקרטיים במיוחד, דוגמת סין, אינם מסוגלים "לסלק" גורמים רדיקליים באמצעות מהלכי שיבוש. הטיה ויצירת עניין שונה הולכות, במקרים רבים, יד ביד עם מסרים נגדיים. הגיוני להניח שמסרים נגדיים אפקטיביים ייצרו עניין אצל מגויסים פוטנציאליים, וכאשר הדבר אינו קורה, יש להפנות את הביקורת אל תוכנו של המסר הנגדי. במילים אחרות, ההנחה היא שאם המדינה רק תמצא את המסר הנכון, אסטרטגיית ההרתעה אכן תפעל. הבעיה בהנחה זו היא שאינה מתייחסת לעיתוי, שהוא ההיבט המכריע בסוגיה זאת: אפילו המסר הנגדי הטוב ביותר יתגלה כבלתי אפקטיבי כאשר המגויס הפוטנציאלי כבר נמצא הרחק בדרכו להקצנה. מכיוון שחלק גדול ממערך ההרתעה של המדינה מנסה להילחם בקיצונים זמן רב לאחר שהם הפכו למגויסים באמצעות התעמולה המקוונת, אין זה מפתיע לגלות שרבות מאסטרטגיות ההרתעה מופעלות מאוחר מדי. בנוסף לכך, אסטרטגיות אלו אינן מתייחסות בצורה ביקורתית לאשמתו של המצב החברתי, כגורם אפשרי ביצירת אווירה פסיכולוגית המכשירה את הגיוס באמצעות האינטרנט.

גרינברג מציינת כי תוכניות הנגד זכו עד היום לאמון מועט ביותר, למרות שיש עדיין נתונים ומדדים שטרים נותחו.¹⁹ למרות כל זאת, היא מגלה אופטימיות לגבי האפשרות שהאינטרנט יהפוך, בסופו של דבר, לכלי רב עוצמה במאבק בטרור. אני מוכן להצטרף לאופטימיות זאת בתנאי שממשלות המערב יחדדו את שאלת העיתוי ויגבירו את הביקורת העצמית, כחלק מפיתוח אסטרטגיות הנגד.

הסקירה של הספרות המחקרית שהוצגה לעיל מצביעה על כישלונה לנתח את חייהם ודרך חשיבתם של המגויסים לארגוני הג'יהאד באמצעות האינטרנט בשלב שלפני הפיכתם לקיצונים. במקום הנטייה הנוכחית להתמקד בסיפורי תהילה הירואיים, בהצהרות רוחניות של קדושה ובמושגים מופשטים של טינה פוליטית, אני טוען שהערכה מעמיקה יותר של התסכול, הייאוש וחוסר הנחת הכללי שנוצרים אצל המגויסים הפוטנציאליים עקב אי-הצלחתם במדינות המערב שבהן הם חיים,

Karen J. Greenberg, "Counter-radicalization via the Internet", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 668, no. 1 (2016): 165-179.

Ibid. 19

תצביע על גורמים אלה כבסיס וכסיבה לעמדות הקיצוניות המתגלות בקרב אותן אוכלוסיות של מהגרים. אם טיעון זה שלי נכון, הוא נותן למדינות המערב מושג ברור יותר מתי עליהן להפעיל את אסטרטגיות הנגד שלהן: כאשר המגויסים הפוטנציאליים עדיין חיים במערב וכאשר הם עדיין מקוויים להיות חלק ממנו. שיבוש, הטיה ומסרים נגדיים כלפי מהגרים שאמנם חיים במערב, אך כבר אינם שואפים להיות "מערביים", הם מהלכים מאוחרים מדי ומהווים בזבוז של משאבי המדינה. מקרה המבחן של האחים צ'רנייב, שעשו את הפיגוע בריצת המרתון של בוסטון בשנת 2013, ישמש כדי להמחיש נושא זה.

האחים צ'רנייב: "חולמים" אמריקאים מתוסכלים?

לכידת שני האחים טמרלן וג'וחר צ'רנייב בעקבות הפיגוע במרתון בוסטון היא סיפור מתועד היטב. התהליך ההדרגתי של פניית טמרלן אל אימאמים מוסלמים כריזמטיים באמצעות האינטרנט והסתבכותו בתקריות אלימות עם אשתו האמריקאית זכו לכיסוי ברמה כמעט מציצנית.²⁰ ג'וחר, מצידו, תואר כאח הצעיר שהעריך יתר על המידה את אחיו הבכור, ואף על פי כן הציבור האמריקאי לא חש כל אהדה כלפיו אפילו כאשר נגזר עליו עונש מוות.²¹ הפיגוע במרתון בוסטון הוא, במידה רבה, אזהרה מפני מי שנראים לכאורה כצעירים נורמטיביים, העלולים לפנות ללא סיבה ברורה לקיצוניות, גם לאחר שקיבלו את כל ההזדמנויות האפשריות בחברה הדמוקרטית המערבית.²² מוצאם הצ'צ'ני של שני האחים הוזכר מספר רב של פעמים, כאילו די בעובדה זו כדי לעורר את חשדן של הרשויות המקומיות בדבר הסכנה הפוטנציאלית הטמונה בהם.²³

ניתוח כזה בדיעבד של תהליך הקצנה הוא אופייני למדי: מטיפים מוסלמים כריזמטיים המופיעים באינטרנט נחשבים לתופעה דתית בלבד, עד שהם הופכים לאמצעי לשטיפת מוח. מוצא צ'צ'ני אינו משנה דבר עד לרגע שבו מתברר שמהותם הרוחנית של האחים צ'רנייב הייתה מאז ומתמיד בעלת פוטנציאל של אלימות; זאת ועוד, גבר שמאלץ את אשתו להתלבש בהתאם לקוד הלבוש האסלאמי הקפדני נחשב לשמרן גרידא, עד לרגע שהדבר מתפרש כדחייה של עקרונות החופש המערביים. גם הפרטים שתיעדו את הניסיונות הראשוניים של האחים צ'רנייב להסתיר את

Peter Foster and Tom Parfitt, "Boston Bomber Arrested: Tamerlan Tsarnaev's Hateful Rage behind American Dream", *The Telegraph*, April 20, 2013.

Ron Borges, "Dead Suspect's Coach: 'I Never Saw any Hatred'", *Boston Herald*, April 19, 2013.

Marc Fisher, "The Tsarnaev Family: A Faded Portrait of an Immigrant's American Dream", *The Washington Post*, April 28, 2013.

Benjamin Lytal, "The Chechen Grievance: Tolstoy's 'Hadji Murad' after Boston", *Daily Beast*, April 21, 2013.

טיבם מפני החברה האמריקאית נתקלו בהתעלמות מסוימת, כאילו היה מדובר באירועים נקודתיים חסרי משמעות ובני חלוף.²⁴ אני סבור כי סוג כזה של ניתוח לא מאפשר לזהות את השלב שבו ניתן להפעיל אמצעי נגד אפקטיביים, וגם לא את הסימנים המעידים החשובים העשויים לסייע למשטרה, לארגוני המודיעין ולארגונים החברתיים ב"מלחמה הקוגניטיבית הראשונה".

המקרה של האחים צרנייב מוכיח עד כמה רבות ההזדמנויות ליצור הרתעה כבר בשלב הסמן המקדים. טמרלן, האח שנראה האתלט מבין מהשניים וכמי שנוטה פחות ללימודים, השקיע מאמצים רציניים בענף האגרוף והתקדם בו די הצורך כדי לייצג את אזור ניו-אינגלנד באלופות האגרוף הלאומית "כפפות הזהב". במהלך תקופה זו הוא אפילו הצהיר כי אם מולדתו צ'צ'ניה לא תקבל עצמאות ותישאר אזור בעייתי בפדרציה הרוסית, הוא יעדיף לייצג את ארצות הברית באולימפיאדה מאשר להיות חלק ממשלחת רוסיה;²⁵ במונחים של "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה", כאשר לקיצוניות הוירטואלית יש אחיזה חזקה כל כך, אמירות מסוג זה מהוות הזדמנות שניתן לבנות עליה. טינתו של טמרלן כלפי רוסיה מובנת למדי לכל מי שנמנה על הגולה הצ'צ'נית, אבל טינה זאת לא הופכת אוטומטית לרצון לייצג את ארצות הברית. כל מי שמתעניין במלחמות הצ'צ'ניות יודע שמה שמתואר כ"המאבק הצ'צ'ני לעצמאות" מוצג לעיתים קרובות גם כעימות בין רוסיה ובין קיצונים אסלאמיים. זאת, נוכח העובדה שתנועת העצמאות בצ'צ'ניה אכן נתמכת במידה רבה על ידי גורמים קיצוניים כאלה. הקיצוניות האסלאמית זלזלה מאז ומתמיד הן בחברה האמריקאית והן בחברה הרוסית והתייחסה אליהן בבוז, אלא שבשלב ההקצנה המוקדמים שלו טמרלן עדיין עשה הבחנה בין יחסו לרוסיה (שהכעס שלו כלפיה היה יותר פוליטי מאשר דתי) ובין יחסו לארצות הברית (שאותה הוא היה מוכן עדיין לאמץ כמולדתו החדשה).

ההיטמעות של ג'וחר צרנייב בחיים האמריקאיים הייתה עמוקה עוד יותר. הוא תואר כתלמיד תיכון ידידותי, שאהב סקייטבורד והפך לקפטן קבוצת ההיאבקות בבית הספר שלו. בהמשך הוא נרשם לאוניברסיטת מסצ'וסטס בדרטמות'. בזמן לימודיו שם נחשב ג'וחר לסטודנט חביב, חברותי, אהוב, ורבים דיווחו שסיפר להם כי מטרתו היא ללמוד רפואת שיניים. כאמור, מרבית ההתייחסויות לפיגוע במרתון בוסטון פטרו את ג'וחר כצעיר חלש אופי, שלא היה לו הכוח לעצור את תהליך הגיוס של אחיו, ובסופו של דבר הלך בעקבותיו מתוך נאמנות משפחתית. השאלה

Peter Finn, Carol D. Leonnig and Will Englund, "Tsarnaev Brothers' Homeland was War-Torn Chechnya", *The Washington Post*, April 19, 2013.

Snejana Farberov, "He Dreamed of Being an Olympic Boxing Hero for the USA but then Turned to Radical Islam; Older Bomb Suspect was a 'Talented' Fighter with a Dark Side", *Daily Mail*, 20 April 2013, p. 4.

אם הניתוח הפסיכולוגי הפשטני הזה מדויק אינה משנה לענייננו; חשובה יותר השאלה עד כמה אפשר היה להתערב ולהרתיע את ג'וחר בשלב הסמן המקדים? כאמור, האח הצעיר נטמע בחברה האמריקאית טוב מאחיו המבוגר וביקש ללמוד מקצוע בעל משמעות חברתית כמו רפואת שיניים. אין לזלזל בסמנים מקדימים כמו אלה, כפי שלא ניתן לראות בהם אישוש לקיצוניות: גופים העוסקים בסיכול טרור נוטים להאמין שניתן לזהות את המגויסים הפוטנציאליים רק לאחר שהם יזמו קשר עם ארגונים קיצוניים, אולם במציאות הדבר אינו תמיד נכון. למעשה, בשנת 2011 ביקש שירות הביטחון הרוסי (ה-FSB) מה-FBI לפקוח עין על טמרלן, משום שהרוסים חשדו שבאחד מביקוריו המשפחתיים ברפובליקה של דגסטן (שיש לה היסטוריה ארוכת שנים של קיצוניות אסלאמית), ייתכן שיצר קשר עם ארגונים קיצוניים שם. ה-FBI אכן בחן את המקרה, אבל לא מצא שום בסיס לחשש הרוסי. המקרה של האחים צרנייב מראה כי המודל הקיים לאיתור יעדים לגיוס, המתבסס על מעקב אחר ניסיונותיהם של מגויסים פוטנציאליים ליצור קשר עם ארגונים קיצוניים מוכרים, מתמודד עם הבעיה בשלב מאוחר מדי ואינו יעיל בגילוי גורמי איום ממשיים. אין ספק שמודל זה לא פעל במקרה של האחים צרנייב. תוכנית שתכלול אמצעי נגד פרואקטיביים, שתתבסס על התערבותם החיובית של המועמדים הפוטנציאליים בתוך החברה המארחת, עשויה להיות יעילה יותר. אין פירוש הדבר שהיה צריך "לארגן" את אליפות "כפפות הזהב" כך שטמרלן יזכה בה, או לתת לג'וחר מלגה מלאה לאוניברסיטה כדי שיגשים ביתר קלות את רצונו ללמוד רפואת שיניים גם אם לא היה זכאי לה; יש לפתח תוכניות ליצירת קשרים עם אוכלוסיות שמגיעות מ"אזורי איום" כמו צ'צ'ניה, במטרה לסייע להן להשתלב ביתר הצלחה בחברה המקומית. תוכניות כאלו קיימות במספר רב של מדינות דמוקרטיות במערב ומיועדות לקבוצות אוכלוסייה שונות ומסיבות רבות ומגוונות. אין ספק שיהיה זה נכון להוסיף אליהן תוכניות שיתבססו על העיקרון של מניעת התפתחותה של קיצוניות רדיקלית מבית.

סוג כזה של תוכניות נגד יכול היה לגרום לשינוי במקרה של האחים צרנייב, משום שנראה שתהליך ההקצנה שלהם לא ניזון משנאת הערכים האמריקאיים מסיבות אנטי דמוקרטיות ואנטי מערביות. להיפך, נראה כי ההקצנה שעברו האחים התרחשה בדיוק ברגע שבו תהליך ההיטמעות שלהם בחברה האמריקאית החל לסטות מהדרך (התפתחותו של טמרלן כמתאגרף נעצרה, וציוני ג'וחר בשנת הלימודים הראשונה שלו במכללה העמידו את המשך לימודיו בסכנה). רוסלן צארני, דודם של האחים צרנייב, שהפך זמנית לידוען מקומי בעקבות ראיון טלוויזיוני מפורסם אחד, הסביר בפשטות שהם נגררו לקיצוניות משום "שהיו 'מפסידינים' ושנאו את אלה שהצליחו להסתדר טוב מהם".²⁶ נכון היה להתייחס להערה זו ביתר רצינות, שכן

Finn, Leonnig and Englund, "Tsarnaev Brothers' Homeland was War-Torn Chechnya". 26

היא רומזת על נקודת מפנה קריטית להתערבות, כאשר המגויסים הפוטנציאליים עדיין אינם שקועים ברומן עם האידיאולוגיה הקיצונית, למרות שהם חווים טלטלה בשל חוסר יכולתם "להצליח" במולדתם החדשה. סיוע בתקופה זו יכול להיות יעיל לא רק בהרחקת המגויסים הפוטנציאליים מרדיקליזציה, אלא גם ביכולת ליצור אצלם תחושה עמוקה ויציבה יותר של נאמנות למדינה החדשה, ובדרך זאת לבנות שכבת הגנה עבה יותר נגד הטרור. אפשר לראות בכך מקרה נדיר של "סיווג חיובי": הערכה ומיפוי של יחידים לצורך התערבות שנועדה לסייע, תוך התבססות על הרקע והמורשת שלהם במטרה להשיג רמת ביטחון גבוהה יותר נגד הטרור. המאמץ למנוע הקצנה של אותם אנשים שאינם מצליחים בחברה המערבית צריך לעמוד במוקד מאמצי ההתערבות/המניעה של רשויות אכיפת החוק וגורמי המודיעין במערב. משמעותה של ההתערבות בשלב הסמן המקדים ב"מלחמה הקוגניטיבית הראשונה" היא יצירת הזדמנות שתגרום לכך שמצבי חוסר הברירה ייחשבו לבחירה הגרועה ביותר, כפי שהם אכן צריכים להיות. כאמור, תוכניות התערבות חיובית כאלו מתקיימות מזה זמן רב במקומות שונים ומיועדות לקהילות מגוונות רבות, והגיע הזמן לנסות אותן גם בתחומי המודיעין והביטחון הלאומי.

סיכום: "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה" מתרחבת

בפברואר 2018 פורסם דוח חדש ופוקח עיניים מטעם התוכנית ללימודי רדיקליזציה באוניברסיטת ג'ורג' וושינגטון, תחת הכותרת: "הנוסעים: הג'יהאדיסטים האמריקאים בעיראק ובסוריה". הדוח משלב בצורה מרתקת בין מדע המדינה ובין סוציולוגיה, וחושף את הקוראים לנוסעים אמריקאים ואירופים ההופכים לג'יהאדיסטים. הראיות הקיימות בארצות הברית מצביעות על התפתחות איטית ורופפת של תהליך הקצנה, ששורשיו נטועים בסכסוך האתני בבלקנים בתחילת שנות התשעים של המאה העשרים. הדבר מהווה עדות נוספת ל"בלקניזציה החברתית" בארצות הברית, שהמשיכה להתקיים גם לאחר הגעתם של גלי אוכלוסיות מהגרים חדשות. הדוח של אוניברסיטת ג'ורג' וושינגטון מכיר בתחושות הניתוק של המגויסים הפוטנציאליים, אך אינו יוצר את הקישור בין תחושות אלו ובין הכישלון של המערכות הקהילתיות בארצות הברית לשלב את המהגרים בתרבות האמריקאית.²⁷ היכולת להבין מדוע חלק מהקבוצות המגיעות לארצות הברית אינן מפתחות זיקה חזקה לערכים הפוליטיים שם תוכל לסייע לרשויות אכיפת החוק בארצות הברית לזהות יחידים המהווים יעד נוח במיוחד לגיוס לארגונים הג'יהאדיסטיים. ככלל, הקהילה הדיפלומטית האמריקאית, שירותי הרווחה והאקדמיה לא עשו די

Alexander Meleagrou-Hitchens, Seamus Hughes and Bennett Clifford, *The Travelers: 27 American Jihadists in Syria and Iraq* (Washington DC: Program on Extremism, George Washington University, 2018).

לחקר התופעה, שהדרך הנכונה ביותר לתאר אותה היא כההליך הגירה שבסופו המהגרים אולי חיים "במערב", אך אינם הופכים ל"מערביים".²⁸ למרבה הצער, שיטות הלחימה בטרור של ממשלים מערביים הופכות למיושנות, שכן הן ממשיכות להתמקד בשלבי האינדוקטרינציה והגיוס, שהם שלבים מאוחרים מכדי להצליח במלחמה זאת. במצב זה, ההופעה הבאה של "ג'ון וג'ין הג'יהאדיסטים" תתרחש לא בעקבות נסיעתם לחו"ל או יצירת קשר אישי ישיר שלהם עם קהילות קיצוניות, אלא תהיה מקומית, חסויה ובלתי צפויה. המוטיבציה הרבה ביותר להתגייסות לשורות ארגוני הג'יהאד נמצאה עד כה בקרב גורמים קיצוניים שהיו קשורים ביניהם בצורה רופפת ומרוכזים סביב קהילות מזוהות היטב בערים מערביות גדולות.²⁹ אולם, כפי שעולה ממאמר זה, אסטרטגיה של התמקדות בשלבים המאוחרים של האינדוקטרינציה והגיוס אינה יעילה לצורך מניעת טרור. נדרשת חדשנות באסטרטגיה של צעדי הנגד, שתשים את הדגש על שלב הסמן המקדים, תקדם את "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה" ותגלה את המגויסים לפני גיוסם ולא לאחר שכבר גויסו, אומנו והוכשרו היטב.

מאמר זה שואף להשלים פער בולט בספרות המחקרית, שבה ניתוח ההקצנה והגיוס במרחב הווירטואלי נוטה להיות ממוקד בפתרונות שגם הם וירטואליים. בניגוד לכך, המאמר טוען שכמה מאמצעי הלחימה הטובים ביותר נגד ההקצנה הווירטואלית מצויים בתוך המוסדות החברתיים-פסיכולוגיים-תרבותיים ובתוכניות שיכולות וצריכות להתקיים ב"עולם האמיתי". שלב הסמן המקדים הוא אידיאלי לסוג ההתערבות שיכולה להביא לתוצאות מוחשיות בחייהם של המגויסים הפוטנציאליים, במקום ללכוד אותם בהבטחות וירטואליות אזוטוריות. אלא שמעט מאוד מחקרים עושים כיום את הקישור הזה. אל לנו ליפול למלכודת המניחה כי בעיות וירטואליות ניתן לפתור רק על ידי פתרונות וירטואליים. לסוכנויות הרווחה ואכיפת החוק יש יתרון בתוכניות ממשיות ובתקציבים, לעומת הארגונים הקיצוניים שנמצאים אי שם ומנסים ליצור קשר דרך האינטרנט. אסור שגופים חברתיים אלה יפנו עורף לאחד התחומים המעטים שבהם יש להם מומחיות ויכולת להשפיע בצורה פעילה וישירה.

מספר חוקרים בולטים העלו כבר לפני זמן רב את סוגיית ההדרה, הניתוק והקשיים האמיתיים של המוסלמים החיים במערב.³⁰ מאמר זה מסתמך על חוקרים

Matthew Crosston, "Jihad Selfie: The Evolving Strategy of Homegrown Radical Recruitment", *Homeland Security Today*, March 14, 2018.

Ibid. 29

Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah* (New York: Columbia University Press, 2004); Hale Afshar, "Islam, Globalization and Postmodernity", *International Affairs* 71, no. 4 (1995): 831; Carool Kersten, "Islam, Cultural Hybridity and Cosmopolitanism: New Muslim Intellectuals on Globalization", *Journal of*

אלה לצורך יצירת הקשר בין תובנותיהם הסוציולוגיות ובין תחום הביטחון הלאומי. אך החשוב מכל הוא הניסיון שעושה המאמר לצעוד את הצעד הראשון לקראת קביעת אסטרטגיות חדשות וחדשניות ב"עולם האמיתי", שיוכלו לצמצם או למנוע את התפתחות טרור "הזאבים הבודדים". הדבר חסר כיום, ומה שמטריד עוד יותר הוא שהסיבה לכך אינה רק פער בגוף הידע, אלא מדיניות בלתי יעילה של הגנה על החברות הדמוקרטיות במערב מפני סכנות מבית. מדובר במדיניות המפסידה במערכה על "המותג" שלה ומעוררת את השאלה כיצד מהגרים, החיים בקהילות הפגיעות לגיוס על ידי גופים קיצוניים, שהחיים במערב חדשים להם ועדיין אפשר להשפיע עליהם, אינם חווים את האידיאלים, הערכים, ההזדמנויות והיתרונות שמזמנת להם הדמוקרטיה המערבית. שלב זה, שלב הסמן המקדים, שבו מחברים את הגורם החברתי-פסיכולוגי-תרבותי עם הביטחון הלאומי, הוא השלב שבו יש לפתוח בהסתערות הראשונית במסגרת "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה". כאן טמונה ההזדמנות הטובה ביותר לניצחון.

יש להרחיב את האזהרה המקורית של גבי סיבוני, לפיה על מדינת ישראל לשפר את מוכנותה והיערכותה לכל היבטי "המלחמה הקוגניטיבית הראשונה", ולדבר הן על מדינות נוספות שצריכות להיערך למלחמה זאת והן על האסטרטגיות שקהילות המודיעין והממשלים השונים צריכים ליישם. חדשנות בעולם של סיכול טרור אינה משימה קלה, במיוחד כאשר מדובר בהשקעה ב"סיווג חיובי", כפי שגורס מאמר זה, וכן בגילוי מעורבות יזומה בקהילות מסוימות, בהימנעות מאיומים ובהשקעה בהצלחה הקבוצתית של אותה אוכלוסייה. יתרון נוסף של גישת החדשנות טמון בכך שהיא אינה מציבה בפני חברות פרטיות ומסחריות תביעות שעשויות לפגוע בחירויות הווירטואליות או להגביל את הגישה לאינטרנט; במקום זאת, היא דורשת שהסוכנויות הממשלתיות הרשמיות יגלו תחכום ושכלול בפעילותן במרחב הווירטואלי, לפחות כמו הארגונים הקיצוניים, ויהיו פעילות ביצירת קשרים עם גורמים בעלי פוטנציאל לגיוס, בדיוק כפי שעושים זאת "הקָעִים". יהיו מי שינסו לטעון שמדובר בתגמול טרוריסטים פוטנציאליים או בשיחוד גורמים קיצוניים לשנות את דרכם. הנקודה החשובה שיש לזכור לקראת התמודדות עם תגובות בלתי נמנעות אלו היא שההצעות שמעלה מאמר זה הן בעלות הפוטנציאל הרב ביותר להצליח ולהשפיע על מניעת גיוסם של המגויסים הפוטנציאליים לארגוני הג'יהאד. זאת ועוד, לאסטרטגיות חדשות שיתמקדו בשלב הסמן המקדים יש גם תועלת חיובית משנית, והיא יצירת קשר מעמיק יותר עם קהילות מהגרים, שבאופן מסורתי היו איטיות יחסית לאמץ את העקרונות המערביים ונטו להישאר מבודדות מבחינה

חברתית ומנותקות מהרעיונות של חירות אזרחית. פעילות פר־אקטיבית לחיסול "הבלקניזציה החברתית", על ידי השקעה של המדינה המארכת בהצלחתן של הקהילות הפגיעות לגיוס, אינה צריכה להיחשב לפעילות סעד ולהענקת שירותי רווחה. מדובר באסטרטגיה מקומית שמטרתה היא לנצח ב"מלחמה הקוגניטיבית הראשונה".